Выдавныцтво
Украинськои Соцыялистычнои Партыи.

Бунтъ

въ сели Вышнивци.

Напысавъ

Степанъ Загородный.

Видбытка зъ часопыси „Добра Новына“.

1903.
Друкарня „Удїлова“, Львів, ул. Лїндого 8.

Выдавныцтво
Украинськои Социялистычнои Партыи.

Бунтъ

въ сели Вышнивци.

Напысавъ

Степанъ Загородный.

Видбытка зъ часопыси „Добра Новына“.

1903.

Друкарня „Удїлова“, Львів, ул. Лїндого 8.

Село Вышнивка Кыивськои губерніи, душъ зъ висимсотъ або бильше „обоево пола" якъ напысано по московськы на таблыци пры вьизди. Вышнивка село дуже гарне, все въ садкахъ, а въ середыни долыною тече ричка, котру селяне пры кинци загатылы и зробылы ставокъ—моргивъ зи сто. Та бида — земли въ Вишнивецькыхъ людей мало. Видъ надилу наридъ розмножывся, подилывся, та теперъ бильшъ половыны селянъ тилькы й майе що хаты, та огороды, а друга половына сякъ такъ на малыхъ кускахъ поля перебывайеться. Правда йе й богатери въ сели: Даныло Богачъ и Васыль Богачъ, котрыхъ батько бувъ колысь за гуменного въ двори, а потимъ ставъ гроши и хлибъ на проценты даваты и зъ того здерства великый шматъ земли закупывъ у пана. Теперъ його сынкы тою землею володіють.

Це було въ другій половыни мисяця червня, саме пры кинци Петривки, колы йидного

вечера наблыжавсь шляхомъ до Вышнивкы якыйсь парубокъ. Парубокъ бувъ въ миській одежи, такій яку носять фабрычни робитныкы, а поверхъ цеи одежи мавъ на соби мужыцьку свытыну и мишокъ за плечыма.

Парубокъ бувъ гарный, сыльный, плечыстый, та якъ выдно змореный, бо лыце мавъ блиде и пры тому ще налегавъ на йидну ногу, пидпыраючысь палыцею.

Отъ вже пидходыть винъ до села, вже и церкву помынувъ, що стоить на горбку, а дали подавсь въ улыцю за церквою. Тоди саме шла череда. Хлопци та дивчата побачылы парубка, тай крычать: дывы, дывы Якымъ Тарасивъ повернувсь зъ миста, десь певне на жныва до дому. Встринулы Якыма и де яки старши люде. Всихъ винъ добрымъ словомъ вытайе, та не стайе по дорози, а прямуе до батькивськои хаты. Ось и хата, осьи маты стоить на порози и батько коло воза пораються. Якъ вглядила маты Якыма, такъ и сплеснула рукамы, такъ и повысла йому на шыи. А щожъ ты мій Якымочку не дававъ звисткы про себе, та чого ты такый блидый, щей на ногу налегайешъ, та чого ты прыйшовъ до дому, колы тоби на фабрыци добре було, засыпала пытанямы маты Якыма. Та годи тоби тарахкотиты, сказавъ наблыжаючысь старый Тарасъ Билый, батько Якыма, ось нехай лучше сидайе, та скаже що його до насъ прынес-

ло. Певне не на жныва, бо въ насъ всього моргъ озымыны, то и сами зъ дивчатамы упорайемось,а въ мисти зарибки лучши. Яки тамъ жныва, каже Якымъ, хочъ и прыйдеться на жнывахъ заробляты. Та дайте першъ поисты, бо дуже йисты хочу, а розказуваты де що йе богато. Маты побигла варыты вечеру, батько потягъ до воза, а Якымъ напывсь воды, та прылигъ на прызьби, бо дуже втомывся дорогою.

Колы це діеться, прыбиглы сестры Якыма и братъ менчый прыйшовъ зъ фильварку зъ роботы, а дали зишлось килька товарышивъ Якыма, бо вси його на сели дуже любылы.

Не далы йому спочываты. Подала маты вечеру, сталы вси въ хати Билого вечеряты, а чужи хлопци побиглы до дому, тай просылы Якыма, щобъ не розказувавъ про те, що зъ нымъ діялось, докы воны це вернуться. Ни, каже Якымъ, вже ныни годи балакаты. Дуже я зморывся. Завтра недиля, приходьте до насъ якъ зъ церквы выйдуть, побалакайемо де о чымъ, може що цикавого найдеться. У недилю, ще пипъ не скинчывъ правыты, а вже хлопци потяглы до Якыма. Якымъ въ церкву не йшовъ, бо зъ попомъ бувъ въ сварци. Колысь, ще якъ винъ жывъ на сели, сказавъ Якымъ попови, що пипъ не повыненъ зъ людей яки зхоче гроши дерты, а по такси браты. Пипъ розсердывся, тай почавъ Якыма лаяты,

а Якымъ тоди каже: не лайте батюшка, бо попамъ не можна лаятысь. Ажъ позеленивъ пипъ писля того, тай каже до Якыма: щобысь мини не смивъ йты въ церкву, докы мене не перепросышъ передъ всею громадою. До церквы, каже Якымъ, не пиду, и васъ, батюшка перепрошуваты не буду, бо я сказавъ правду. Зъ тои поры переставъ Якымъ до церквы ходыты. Та вернемось до того що було передъ Петромъ у недилю. Вернулысь Тарасъ и Тарасыха до дому, прыйшлы сестры и братъ Якыма, зишлысь хлопци и чужи дивчата, свояки и сусиды, — такого народу повне подвирье! Вси вже зналы видъ старого Тараса, що Якымъ мавъ у мисти якусь незвычайну прыгоду и вси булы цикави дознатысь, що це справди таке зъ нымъ трапылось. Попередъ мялысь та кашлялы, та перендалысь, а дали старый Гнатъ, дятько Якыма, не втерпивъ тай каже: Чогожъ це ты, Якыме, до дому вернувся? Якъ бувесь на риздво, то казавесь що майешъ надію добри гроши заробляты, а пивъ року мынуло — ты вже у насъ, тай йе чутка, що зовсимъ въ сели останешся.

„Ой заробиткы, — каже Якымъ, — не дай Боже вамъ дядько такъ заробляты, тай и дитямъ вашымъ того не жычу, знайете що бувъ я въ городи на фабрыци, де роблять машыны. Тай думалось мини отъ де назбираю грошей. Та не довго було той радосты. Якъ

поробышъ тыждень, то вси кости тоби ломыть. Окримъ того жыття дуже дороге въ мисти: увесь заробитокъ треба виддаты за харчи та кватыру, и не богато лышыться на одежу та шмаття. Ой гирко, дуже гирко фабрычнымъ робитныкамъ. Якъ насъ на сели, такъ ихъ на фабрыци панъ, котрого фабрыка, обдерайе. Побувъ я щось до 3 мисяци на теи фабрыци, та якось биля риздва, заклыкуйе мене йиденъ робитныкъ Павло до себе тай каже: — оце Якыме, маю тоби щось казаты. Я бачу, що ты хлопець ничого, за паномъ не тягнешъ, та и языкъ за зубамы держать уміешъ, отъ же хочу тебе зъ собою сьогодня повесты, може щось цикаве почуйешъ. Було це якесь сьвято. Пишлы мы зъ тымъ робитныкомъ на йидну кватыру, а тамъ сыдыть пять нашихъ хлопцивъ фабрычныхъ, а межъ нымы студентъ. — О це, каже студентови Павло, — нашъ новый товарыщъ прыйшовъ васъ послухаты. — Добре каже студентъ, сидайте. — Отъ почавъ винъ доказуваты якъ то царъ зъ панамы та чыновныкамы наридъ обдерають, и якъ въ свити повынно буты, кажу вамъ мовъ кныжку чытайе. Богато мы зъ його наукы скорысталы, бо ходылы до нього каждого сьвята. Одного разу почалы мы казаты, що дуже мало платы дають намъ на фабрыци, а студентъ намъ и каже: сами вы соби вынны, зробить змову вси разомъ, тай кажить панови: дайте, пане, таку плату яку

хочемо, бо нихто не пиде до роботы. Побалакалы мы о цьому дили, а дали почалы всихъ на фабрыци пидмовляты. Мало не зъ мисяць пидмовлялы, а дали стала фабрыка якъ вси разомъ змовылысь и покынулы роботу. Бачыть панъ, котрого фабрыка, що ничого не зробыть, мусивъ намъ бильшу плату даты! Отъ бы намъ такого студента, — каже иденъ парубокъ, може винъ и нашои биди помигъ бы. — Е, — каже Якымъ, бояться воны на село иты. — Чому бояться, хыба въ сели не люде? Та певно що люде, та не вси добрый розумъ мають. Бувайе такъ що объявыться яка людына на сели, хоче научаты, а мужыкы його за рукавъ тай до урядныка, або станового тягнуть. — Це кажуть, бунтовщыкъ! Таки дурни бувають люде. Мужыкъ думайе що хто не по мужыцьки ходыть, то вже и панъ. Ни люде добри, я бувавъ у мисти и придывывся, якъ тамъ навить найбиднійшій робитныкъ по панськи ходыть. Такій вже у мисти порядокъ. Не той панъ що не по нашому ходыть, а той котрый зъ нашои праци жыве, котрый землю, або фабрыкы, або гроши велыки въ рукахъ своихъ майе. Отъ и зъ моимъ студентомъ, дали каже Якымъ, така прыгода була: Бувъ винъ у йидного пана щей генерала, за учытеля пры дитяхъ литомъ. Той студентъ въ биди зрисъ и биднымъ людямъ хотивъ помичъ даты. Ставъ

винъ по селі похожуваты, ставъ зъ де якымы людьмы балакаты, тай напавъ на одного дурня, а той його за руку, тай до старосты тягне. Каже, народъ бунтуйе. Добре що мавъ мій студентъ гроши въ кышени, та давъ соцькому и старости хабара, тай пустылы його. Якъ же тутъ на село йты! Щей до того, панъ якъ довидався про це дило, розличывъ його. — Идить каже, соби на вси чотыры стороны, вы протывъ мене мужыкивъ бунтуйете. Оце вамъ кажу, люде, почавъ Якымъ, уважайте тыхъ котри васъ научають, а стережиться котри зъ царемъ и його слугамы, та зъ панамы трымають. То певне що не такъ повынно буты, каже дядько, але мини здайеться, що наше село не таке, и у насъ такого чоловика люде не выдалы бы. — Ни не выдалы бы! — загомонилы хлопци. Добре, каже Якымъ, та послухайте, що дали було на ціи фабрыци, де я служывъ, бо ще я не доказавъ вамъ всього. Оце колы вже той панъ нибы згодывся намъ нашу плату даты, зъявылась полиція, котру винъ десь певне самъ заклыкавъ. Почалы шукаты хто найбильше пидмовлявъ не йты на роботу. Бувъ межъ нашымы хлопцямы шпигунъ, подла душа, той де якихъ и выдавъ, взялы зъ десять чоловикивъ, а межъ нымы и того Павла, що водывъ мене до студента. Якъ пишла о цимъ чутка по мисти, покинулы роботу вси робитныкы. —Нехай намъ

вернуть першъ тыхъ, котрыхъ обарештувалы! Мы перши кынулы роботу, тай гайда на улыцю походомъ.

Зибралысь, выкынулы червоный прапоръ, прысталы до насъ студенты и ще де яки люде, тай йишлы по вулыци зъ писнямы. Злякався ґубернаторъ, дайе телеграму до цара. — Быйте ихъ! пыше царъ. На другый день мы зновъ на вулыцю, крычымо: выпустить товарыщивъ! а на насъ вже козаки пруть, киньмы топчуть, нагайкамы бьють, а за нымы дурни салдаты товчуть по головахъ прыкладамы. Двохъ робитныкивъ и одного студента на смерть убылы, а чоловикъ зъ трыдцять покаличылы. Тай и мини по нози дисталося, щей доси кульгаю. Та знайете видъ кого, видъ нашого такы Мыкыты, котрый въ салдатахъ служыть. — А чогожъ винъ, падлюка, свого чоловика бье — крыкне йиденъ парубокъ, перебывшы Якымове оповиданя.

Таки вже салдаты дурни, хочъ воны вси зъ мужыкивъ, або зъ фабрычныхъ робитныкивъ, и протывъ своихъ идуть, а того не тямуть, що якъ вси разомъ офицеривъ своихъ не послухають, то ничого имъ не зроблять, бо не булобъ кого на бунтаривъ посылаты, а самы козаки не далы бы рады.— И колы та правда на свити буде, колы перестануть бидныхъ людей крывдыты — каже дядько Гнатъ. Тоди, обизвався Якымъ, колы

за розумъ салдаты визьмуться, колы перестанемо попа та царскихъ хабарныкивъ слухаты, панамъ за пивъ дарма робыты. Писля тыхъ сливъ Якыма вси разомъ почалы балакаты и такый крыкъ вчынылы, що ажъ у двори певне було чуты. Та вже и часъ було полудноваты: не йидному добре йисты захотилось, тай почалы розходытысь. Незабаромъ вси розишлысь.

Цей же самои недили вже добре писля полудня зибралось богато людей коло корчмы, де було сыдивъ колысь жыдъ-шынкаръ, а теперъ була монополія. Вси балакалы про Якыма, та про його прыгоды. Колы саме найбильшый пиднявсь гоминъ, дивляться йде Якымъ. Про вовка промовка, а вовкъ тутъ, каже хтось зъ парубкивъ. Посунулысь люде до Якыма зъ пытаннямы, а Иванъ Гнытюкъ, котрый любывъ выпыты, каже: „на прывытання поставъ Якыме, чвертку, та знову розкажы, що це зъ тобою було“. „Чвертку поставыты можу“, каже Якымъ, та самъ пыты не буду, бо зарикъ давъ я самому соби. Горилка до добра не доведе!“ „Ого, якый ты ставъ хытрый“ каже Иванъ, „то колы пыты не будешъ, то зложымось хлопци“. Зложылы гроши, купылы чвертку, силы на трави недалеко видъ монополіи, коло ныхъ ще де котри такожъ горилкою запаслыся, а чымало людей не пыло, та такъ посидало и кругомъ стояло, бо

въ Вышнивци богато йе такыхъ, що зовсимъ горилкы не вжываютъ. Не буду ще разъ пысаты того, що розказавъ Якымъ.

Отже колы винъ довивъ до кинця, то вси люде найбильшъ тымъ зацикавылысь, якто змовылысь фабрычни робитныкы и добылысь лучшои платы одъ пана фабрыканта, а якыйсь зъ парубкивъ, здайеться Петро Старостенко, каже: йдуть жныва, добре бы и намъ змовытысь, та снопа одъ пана дешевшого добытысь. — „Оцей справди“ — обизвалось скилькы чоловикивъ, „оце гарна штука була бы, а ну давайте порадымося. Якыме що ты кажешь на се?“ — „Певне що можна бы такъ зробыты, скрыкнувъ Якымъ, навить треба. Щожъ то мы диты, чы що? Мыжъ повынни за себе дбаты и свою цину ставыты, а не те щобъ намъ паны що хтять давалы“. Та якъ то зробыты, цежъ трудна ричъ, обизвався хтось, порады Якыме, тыжъ бувъ у змови въ мисти, то лучше знайешъ. Отже слухайте люде, каже Якымъ, я й самъ мавъ таку якъ Вы думку, та чекавъ, чы сами не згадайете. Це ричъ зовсимъ можлыва, тилькыжъ памятайте, колы йде на те, щобъ дешевого снопа добыватысь, то держиться мицно. Та певне, що треба держатысь, загомонилы вси до йидного. Оцежъ, провадывъ дали Якымъ, треба зробыты такъ. Йе насъ тутъ людей богато, порадьмося, та щобъ

кожный зъ насъ прытягнувъ до згоды тыхъ, що сыдять у хати, або пойихалы у мистечко. Та то ще мало. Треба на вкругы по всихъ селахъ хлопцивъ розислаты, щобъ и воны до насъ прыставалы, бо панъ зъ тыхъ мистъ женцивъ схоче взяты. За тыждень на Петра у мистечку ярмарокъ, а писля Петра певне заразъ жныва почнуться, отже треба пойихаты на ярмарокъ, та тамъ людей пидмовляты. Я можу зъ воза крыкнуты, перебывъ Якыма Иванъ Гнытюкъ, якъ торикъ за пропавши кони. Вылизу на визъ, тай почну крычаты: люде! наше село постановыло дешевого снопа добыватыся, такого й такого, приставайте вси до насъ, годи панамъ нашею працею корыстуватысь. Добре, добре, каже Якымъ, можна и такъ, та якого снопа домагатыся, и чы не чуты, якый снипъ хоче панъ даты? Казавъ вокономъ, що дасть дванайцятый снипъ пшеныци и десятый жыта.

Колы такъ, то добывайтесь осьмого снопа пшеныци и шостого жыта. То вже лучше шостого пшеныци и жыта, скрыкнувъ хтось. Ни, отвитывъ старый Панасъ Трачукъ, цього не можна. Шостого снопа винъ не дасть, бо пшеныця дуже гарна. Нехай бы и такъ, якъ Якымъ каже, й тобѣ було дуже добре, хочъ не знаю, чы що зъ того буде. Буде, буде, чомъ ни, скрыкнулы мало не вси. Беримся хлопци до роботы, хочъ бы и заразъ. Вси

обступылы Якыма, вси почалы його радытысь, та пытатысь, якъ и що краще зробыты. Забалакалы, закрычалы, почало ще бильшъ людей на той крыкъ сходытысь, и у недилю вечеромъ вже мало не все село знало, що змовылысь люде на дешевый снипъ. Я вже казавъ, що на сели булы два богати хозяйны, браты Даныло Богачъ и Васыль Богачъ. Сыдилы воны йиденъ коло другого, хаты малы гарни, на токахъ хлибъ зъ року на рикъ стоявъ, тай и клуни не порожни, и въ комори добра всякого, бо було у ныхъ земли десятынъ по сорокъ. Мало не половына села була имъ гроши и збижжя вынна, та щей у почтовои каси, и у банку, и у пана булы ихъ гроши. Цеи недили, колы люде змовлялысь проты пана, Васыль Богачъ пойихавъ до миста, а Даныло сыдивъ дома. Колы вечеромъ прыходыть одъ кумы до дому жинка Данылова. Оце ты сыдышъ, каже вона до чоловика, и ничого не знайешъ, що діеться. А щожъ тамъ такого цикавого? — Певне, що цикаве. Усе село змовылось не жаты инакше, якъ за осьмый снипъ пшеныци и шостый жыта. Э! брехня, видповивъ Даныло. На тоби брехня, я вже мала одъ кума Явдока выходыты, колы прыйшовъ Павло и розказувавъ все якъ майе буты. Щей по другихъ селахъ пидуть подмовляты и на ярмарци такожъ. Це все Якымъ наробывъ, тыжъ хиба не

чувъ, що въ ныхъ въ ранци говорылось. Та це пусте дило, не буде зъ того ничого, дурный Якымъ и дурни люде, котри його слухають, каже Данило, а въ самого — щось наче коло сердця залоскотало. Ця новына була йому дуже, дуже не до смаку. Оба богачи також за снипъ жаты давалы, бо самы зъ наймытамы не впоралыбыся, тому злякався Данило, щобъ и имъ не прыйшлось такый самый снипъ даты. А тутъ якъ разъ затуркотило пидъ викномъ, йиде Васыль зъ мистечка. Бижы доню, каже Деныло дочци Марійци, та поклычъ дядька до насъ. Скажы, хай воза наймытамъ покынуть, а сами хай идуть, бо дуже щось цикаве маю казаты. Побигла дивчына, а за чверть годыны війшовъ и Васыль Богачъ у хату. Добры — вечеръ! Дай Боже здоровля! прывыталысь браты. Чувесь Васылю, що у насъ на сели коиться. Та щось мени жинка плила, та я іи незрозумивъ добре, колы твоя Марійка прыбигла и заклыкала мене до тебе. Та це може не жарты, бо моя ось чула одъ Павла, а той не брехавъ бы, каже Данило, тай розказавъ все що знавъ Васылеви. Та це чортъ зна що, каже Васыль, щобы не прышлось и намъ дешевый снипъ даты. Та не дочекають воны того, одвитывъ Данило, це дурне дило, ничого зъ того не буде. Щобъ я, та дававъ восьмый снипъ, ни, хай воны сказяться! А отъ ничого не помо-

же, може й прыйдеться даты, колы биди не зарадымо. Та якажъ тутъ рада, чекаймо, що дали буде. Ни, не можу чекаты, найлучше, каже тыхо Васыль до Даныла, йды ты до попа буцимъ за якымсь диломъ, и розкажы що це робыться. Винъ дуже Якыма не любыть, а пры тимъ и у нього шматъ поля йе, а я пиду до двора, у мене и такъ дило тамъ йе, хочу килькы дубивъ на нову клуню купыты. Вже добре смеркало ся, колы потягъ Васыль до двора, а Даныло до попа. И пипъ, и панъ дуже зацикавылысь тымъ, що почулы. Панъ Васыля розпытавсь, що и якъ, та просывъ, щобъ воны зъ братомъ не спишылысь дешевый снипъ даваты, щобъ разомъ зъ нымъ трымалысь, то тоди громада не дасть рады, а якъ дуже скрутно прыйдеться, то може якый снипъ треба буде уступыты, та не бильше, бо гарна пшеныця, шкода! Ой, що шкода, то шкода; та цежъ воны дурно правлять, цежъ наша праця, каже Васыль панови, и прыставъ на те, щобъ йты зъ паномъ рука въ руку. Купывъ Васыль дубы и потягъ до дому. Данылеви у попа тежъ посчаслывылось. Якъ розсказавъ винъ попови въ чымъ дило, ажъ пидскочывъ пипъ.

То таке, каже, на сели робыться, то Якымъ людей бунтуйе, пиде винъ гыцель у Сибиръ. Та це може не бунтъ, батюшка, каже Даныло. Якъ то не бунтъ. Та ты не зна-

йешъ, що за таке дило може буты? Та колы воны сьогодня такъ змовылысь, то у завтра можуть всихъ збунтоваты, щобъ податкивъ не платыты, а писля завтра, щобъ до війска не йты. Ни, це бунтъ, цього не подарую, и до начальныка донесу. А все Якымъ, все та зараза, ну чекай голубе! Та щей й Иванъ Гнытюкъ сюды зализъ, пыячыско погане, закрычавъ пипъ, а про себе не каже, якъ зъ кожного празныку зъ гостей пьянисенькій до дому йиде. Та це тамъ люде добри, колы панъ або пипъ, выбачайте, якъ свыня напьеться, то ничого, а колы бидный мужыкъ зъ горя выпье, то кажуть пьяныця. Воно и правда, горилка до добра не доведе, та всихъ йиднаково треба судыты. Отже пипъ розсердывсь дуже писля тои новыны, ажъ по кимнати забигавъ, тай клыне, клыне Якыма, а дали каже до Даныла: йды до дому, а якъ що почуйешъ нового, прыходь же заразъ и розкажешъ мени. Не бійтесь, ничого зъ тои змовы не буде. Пишовъ Даныло дуже радый, що не будуть мусилы дешевый снипъ даваты, а пипъ засивъ пысаты доносъ до справныка у повитове мисто.

На другый день писля того якъ люде першый разъ зибралысь зновъ уси, хто найбильшъ зацикавывся, на майдани, тай почалы радытысь.

Прыйшовъ и Якымъ, и Иванъ Гнатюкъ, и Петро Старостенько и вси котри попереду найбильшъ за змовою булы. Радылысь, радылысь, та на тимъ сталы, щобъ розійтысь на вкругы по селахъ и тамъ всихъ пидмовляты, а въ недилю на Петра гукнуты о цимъ на ярмарци.

Такъ и вчынылы. Ви второкъ, вси, у кого меншъ було роботы подалысь по чужыхъ селахъ, особлыво ти, котри въ тыхъ селахъ малы своякивъ, або добрыхъ прыятеливъ. До недили (Петра саме у недилю прыходылось) кругомъ може верстовъ на пятьдесятъ або и бильше зналы вси чого трыматысь и вси обицялы не уступыты одъ того що поклалы, себъ-то домагатысь одъ панивъ осьмого снопа пшеныци и шостого жыта. А на Петра, на ярмарци въ мистечку тилькы й було скризь балачкы, що про жныва та змову. Саме колы найбильшъ розгоривсь ярмарокъ, вылизъ на визъ Иванъ Гнатюкъ зъ Вышнивкы, а визъ свій винъ прымостывъ навмысне по середыни майдану (пляцу). Вылизъ, та й гукнувъ: „Гей слухайте люде добри, щось маю казаты. Змовылысь мы въ Вышнивци, щобъ не жаты инакше якъ за восьмый снипъ пшеныци и шостый жыта. Вже и други села до насъ прысталы. Прыставайте вси до насъ, щобъ не було звидкы панамъ женцивъ взяты, тоди выграйемо справу.“

Гукнувъ тай злизъ зъ воза, а зъ оддалыны вже урядныкъ бижыть тай людей роспыха.

Що тамъ той чоловикъ говорывъ, пытайе.

То йдить спытайте його, обзывайеться якыйсь парубокъ.

Ты чогожъ такъ до начальства обзывайешся, крыкнувъ урядныкъ.

Овва яка персона, засміявсь той парубокъ, тай сховавсь межи людей. Урядныкъ туды, а його и слиду не майе, ще й люде за нымъ сміються. Кынувсь нашъ кручокъ туды сюды, та не дизнавсь такы, якый то бувъ парубокъ и що тамъ зъ воза крычалы.

Ажъ у вечери жыды йому розказалы, та такого наплелы, що й не мигъ розибраты.

Пры сели Вышнивци зъ давна давенъ малы майетокъ паны Росолинськи. Колысь булы воны дуже богати, та батько теперешнього пана стратывъ богато за граныцею, де жывъ не въ миру, а сынъ за молодыхъ литъ де що програвъ у карты, та й лышылась йому йедна Вышнивка, де мавъ винъ всежъ такы земли десятынъ зъ тысячу.

Була въ нього дочка и сынъ, котрый у вызчыхъ школахъ буцимъ вчывся, а по правди бильшъ за дивками бигавъ. та въ карты гравъ и выпывавъ дороги вына. Вже не разъ прыходылось старому за нього довгы

платыты, тому и грошей имъ частенько не ставало. Теперъ малы надію згорнуты велыки гроши, бо хлибъ вродывъ незвычайно.

А тутъ якъ разъ змова! На другый день писля Петра и на третій клычуть на четвергъ почынаты жыто та ранню пшеныцю, выклыкають дванацятый и чотырнацятый снипъ, а люди лышъ сміються. Давайте кажуть осьмый пщеныци и шостый жыта, тоди пидемо. Дочекалысь четверга — нейдуть женци! Всього зъ килькы душъ парубочыхъ жинокъ на поли у пана. А въ Вышнивци богато зовсимъ безземельныхъ, сыдять воны и не йдуть до пана. Чекайе панъ день, два, тры, дума може ти що трохы земли мають обижнуться и пидуть. Та мынула недиля, мынувъ понедилокъ, вже тыждень проходыть, вже й мало не вси пообжыналысь, а на панське не йдуть. Посылайе до другыхъ селъ, и тамъ цежъ саме, и тамъ паны безъ женцывъ сыдять. Що тутъ робыты? Бигайе панъ Росолинськый по покояхъ и клыне мужыкивъ, та свою долю. А молодый ще бильшъ розлютовався. Мавъ самъ надію, що якъ прыйдеться въ осены до миста йихаты, хочъ зъ килька сотъ карбованцивъ въ батька выпросыть, бо урожай славный, а тутъ яке дило! Радыть винъ батькови за москалямы у мисто послаты, та ихъ на жныва наняты. Та якъ поличылы, що до миста далеко, а салдатъ прыйдеться годуваты

и добру цину имъ даты, то мало не на те выйде, чого хтять свои люде. Пры тому салдатъ більшъ якъ пятьдесятъ не прышлють, а цежъ пусте дило.

Така сама журба и у попа и у Богачивъ. Пипъ ще й зъ попадьою посварывся.

Попадя була жинка ничого, вона не любыла людей крывдыты и навить инколы сварылась зъ чоловикомъ, колы винъ лышни гроши хтивъ зъ якого бидного взяты. Але вона сама щей можебъ не осьмилылась, та въ цьому случаи и не дуже хтила проты чоловика йты, колыбъ іи дочка не заохотыла.

Попивна вчылась въ гимназіи въ Кыиви, а на лито прыиздыла до дому. Вси на сели дуже іи любылы, всихъ вона знала, прывозыла и давала чытаты кныжкы украинськи и неразъ въ биди, чы якій прыгоди людямъ помогала. Насила вона на матиръ, щобъ неодминне громади уступылы, щобъ далы такый снипъ, якъ люде хтять, бо цежъ ихъ тяжка праця. А про доносъ батькивськый попивна щей не знала. Колы такъ оби до попа вчыпылысь, та щей толкують йому, що хлибъ на поли пропаде, що громада не уступыть, пипъ подумавъ соби, що справди може воны до дила кажуть. Хлибъ може ни за що ни про що пропасты, якъ ще до того дощи пидуть, а пры тому, гадавъ соби пипъ, яка мини втрата. Запышу соби, скилькы на

дешевому снопи я стратывъ, розкладу цю страту на всихъ хазяивъ, та пры случаи колысь одибью. А чы мало такыхъ случаивъ на сели: то родяться, то вмырають, то женяться, а все мени пожыва. Такъ миркувавъ соби пипъ, а дали за шапку та до двора.

А у двори такожъ велыка була колотнеча. Вси паны на вкругы булы одъ Росолинського биднійши. У цьому повити не було значныхъ майеткивъ. Отже вси звертались до нього, що тутъ робыты, бо по всихъ селахъ на вкругы, люде не выходылы жаты и дешевого снопа домагалысь. Хочъ дни булы робочи, дороги, а въ двори наче яке свято, або щоденни меныны. Зйизжалысь, радылысь, сварылысь, та на цимъ сталы, що зроблять те, що и панъ Росолинськый. А панъ Росолинськый и самъ не знавъ, що робыты. Бачывъ винъ добре, що колы тыждень пройде, вся озымына пропасты може, бо вже и такъ казавъ вокономъ, що загранычна пшеныця банатка почынайе сыпатысь. Вже гости розйихалысь, вже и пивничъ давно мынула, а Росолиньськый старый, жинка, дочка и сынъ ще сидять и радяться, а вокономъ стоить въ дверяхъ. Сынъ стоявъ на цимъ, щобъ салдатъ на жныва поклыкаты, хочь бы и бильшъ прышлось якъ на осьмому снопи стратыты, але щобъ показаты громади, що и безъ неи обійдеться. Цежъ саме и вокономъ доказу-

вавъ. Пани и панна мовчалы, бо мало у цыхъ справахъ що розумилы, а старый миркувавъ соби, що лучше йому громади уступыты, бо хто зна чы салдатъ достане, та закы ихъ прывезеть, ще зо тры дни пройде...

Це було йидного дня, а на другый день, колы ще ничого не ришылы, дывляться въ двори, бижыть пипъ. Прыбигъ, прывытався тай зразу и пыта. Ну, що якъ, що думайете зо жнывамы чыныты. А щожъ, каже Росолинськый, и самъ не знаю, що тутъ робыты, думаю даты имъ десятый снипъ, може зголяться. А Вы батюшка? А щожъ, жинкы насилы щобъ уступыты, та и я самъ такъ думаю, бо шкода хлиба. Але отъ що пане Росолинськый и мени такъ здайеть ся, що можнабы поторгуватысь. Заклычте до себе громаду и поговорить зъ нымы. На чымъ вы станете на те и я пиду. А я чувъ, каже Росолинськый, що вы доносъ до справныка на громаду подалы! Цыссъ... зашепотивъ пипъ и оглянувся на льокая, Юзефа, котрый буцимъ и не вважайе, що паны говорять, а все чуйе. Хтожъ це Вамъ казавъ? Та Богачи казалы мени, одвитывъ Росолинськый. Отъ дурни люде, каже пипъ, ще на все село рознесуть, та нахылывсь до Росолинського и каже тыхо. Доносъ я справди подавъ, та закымъ то начальство збереться, хто зна що буде.

Поседивъ ще трохы пипъ у двори, та на тымъ и стало, що майе Росолинськый поклыкаты до себе громаду.

За скилька годынъ вже все село знало, що пипъ бувъ у пана, що подавъ пипъ доносъ, та що майе панъ зъ громадою торгуватысь. Десь певне льокай Юзефъ проговорывсь, а хлопци „кредансови“ рознеслы. На вечеръ склыкайе вокономъ людей до двора (це була недиля), каже, просыть панъ, за жныва хоче поговорыты. Потяглы люде, мало не все село до пана, выйшовъ панъ и почалы торгуватысь. Та якъ не бывсь панъ, якъ не промовлявъ солодко до громады, громада не поступалась. Вже за ворота вси выходылы, колы завернувъ панъ громаду и сказавъ, що згоджуйеться на осьмый снипъ пшеныци и шостый жыта, та щобъ завтра на жныва выходылы.

Найшлысь тоди и таки межъ селянамы, котри почалы казаты, що колы давъ винъ осьмый снипъ, то дасть и шостый пшеныци, щобъ теперъ шостого домагатысъ, та Якымъ и де-яки навить старши люде сказалы, що цього не можна робыты, що треба свого слова трыматысь, бо нихто намъ не повирыть николы. Якымъ додавъ пры тому, що у всихъ змовахъ такъ повынно буты, щобъ йидного трыматысь, що це головна ричъ.

Не можна писля свойеи цины, ни взадъ, ни впередъ сунутысь.

А щожъ зъ богачамы діеться. Погане и у ныхъ дило. Малы воны наймытивъ досыть, та своякивъ, та думалы безъ чужыхъ женцивъ обійтыся. Ночи булы мисячни, отъ и задумалы Богачи до пивночи жаты и за те наймытамъ по кильканайцять копійокъ та по чарци даты. Та не дурни й наймыты. Зналы воны добре, що на сели діеться, тай и соби змовылысь. Мы, каже, вамъ не повынни у ночи робыты. А колы хочете, дайте намъ цину добру одъ копы, тоди пидемо жаты, а ни, то пронасъ, давайте розчотъ! Повертилысь, повертилысь Богачи, а дали и мусилы на те прыстаты. А якъ почулы, що и панъ и пипъ на громадськый снипъ прысталы, заклыкають и до себе за такый самый снипъ жаты. На це саме и по ыньшихъ селахъ на вкругы мусилы паны прыстаты.

Ви второкъ вже блызько вечера жнуть люде на панському и чують звеныть и тарахкотыть. Дывляться, йиде йидна повозка, а на неи два якыхсь чыновныкы; дали друга и третя, такъ буцимъ вратныкы, а дали йиде старшына зъ пысаремъ. Чы не до насъ, подумавъ де хто и згадавъ соби доносъ попивськый. Колы справді повернулы повозкы у село и прямо до попа на подвирье. За годыну бижыть соцькый Максымъ Швыдкый

та шукайе Якыма. Прыйихавъ, каже, помичныкъ справныка и становый, и чотыры вратныки и старшына Якыма обарештуваты. Якъ почула це маты Якымова, такъ и сила на снипъ недожатый, наче зомлила, а дали зирвалася, тай почала голосыты и крычаты. Ой люде добри, ой не дайте сына мого, винъ же васъ навчывъ, винъ вамъ помигъ дешевого снопа добытысь, не выдавайте його. Чують люде той крыкъ, бижать зо всихъ кинцивъ поля. Не йидни крычать Якымови, що ты, злодій чы що, не выдамо тебе.

Ой не робить того, каже соцькый, бо казавъ помичныкъ справныка, що якъ по свойеи воли не пиде, прышле вратныкивъ, щобъ сылою взялы. Якъ такъ, скрыкнуло скилькы чоловикъ, а за нымы и други, пидемо вси разомъ. Мы вси однаково змовлялысь. Ще може можнабъ було зъ годыну жаты, та де тоби. Потяглы мало не вси зъ поля до попа и Якымъ за нымы, тилькы що хлопци взялы його межъ себе у середыну. Прыйшлы, выскочылы помичныкъ справныка зо становымъ, крычать, лають, выдавайте Якыма, кажуть, бо всихъ заберемо. То берить усихъ, крычать люде. Вглядивъ пипъ Якыма межъ хлопцямы и показавъ зъ синей становому. Кынувсь становый зъ вратныкамы межъ людей, берить його, показуйе на Якыма. Та де тамъ! Одипхнулы хлопци вратныкивъ, ко-

лыжъ вдарывъ становый когось зъ гурту, якъ не кынуться вси до кручкивъ полицейськыхъ зъ крыкомъ и лайкою та зъ кулакамы. Дисталось добре вратныкамъ, дисталось и становому палыцею по плечахъ. Ледве втиклы до попивського дому и тамъ зачынылысь.

Якъ тилькы почалась бійка, жинкы и дивчата повтикалы, за ными и старши хазяи, а колы становый зъ вратныкамы зачынылысь въ попивському доми, порозбигалысь и вси хлопци.

За якыйсь часъ почулы на сели якъ задзвонилы дзвоны, затарахкотилы повозки — погналысь полицейськи, тай и старшына зъ нымы назадъ у мистечко. Мало хто спавъ якъ слидъ цеи ночи у Вышнивци, вси думалы що то дали буде, а бидна маты Якымова цилисеньку ничь плакала и трусылась. У ранци бижать люде въ поле, та по дорози словамы перекыдаються якъ то и що буде. Пишла чутка, що Якымъ хоче самъ иты у мистечко виддатысь въ рукы полицыи, щобъ не наклыкаты биды на село. Та ни, кажуть хлопци йиденъ другому. За що вимъ майе терпиты, воныжъ його теперъ готови на смерть закатуваты. Не выдаваймо його тай годи, всеи громады не визьмуть. Якымъ справди задумавъ податысь у мистечко и все на себе взяты, та маты почала голосыты, та прыпа-

дэты до нього, а дали каже, що и вона зъ нымъ пиде, якъ тилькы винъ рушыться. Мусивъ Якымъ свою думку залышыты.

Вже сонце высоко пиднялось, вже де хто сивъ снидаты, колы чують женци топитъ, наче табунъ коней бижыть, а порохъ такый на шляху, що ничогисенько не выдно. За чверть годыны бачуть летять на коняхъ козакы, а ще за чверть годыны, йиде попередъ у файетони якась мацапура, а за нею зо шисть повозокъ зъ полицейскымы. Вигналысь въ село, а незабаромъ бижать диты зъ села, та стари штыкульгають, крычать вси бижыть люде до дому, бо бида въ сели робыться. Козакы по хатахъ бигають, усе що побачуть тягнуть и до коморъ добираються. Кыдають люде жаты, спишать на село, а имъ соцькый на зустричъ зъ десятскымы. Прыйихавъ справныкъ, каже, зъ козакамы, веливъ всю громаду поклыкаты. Прыбиглы вси на село, котри блызче жалы, та все бильшъ и бильшъ людей поспишайе. Бачыть це офыцеръ козацькый, скрыкнувъ на козакивъ щобъ збигалысь. Залышылы злоdіякы хаты, де вже справди почалы хазяинуваты, посидалы на коней и сталы невдалекы видъ справныка, становыхъ, та вратныкивъ, котри биля монополю остановылысь. Выходыть справныкъ зъ монопольчыковои кватыры, тай каже громади, щобъ заразъ выдалы Якыма и Ивана Гнатюка, и Петра Старостенка.

Майе Якымъ дистаты сто нагаивъ и обарештують його, та у тюрму повезуть, Иванъ пятьдесятъ визьме, а Петро двайцять пять, щей у холодну пидуть. Щей не вспилы люде одвитыты, бачуть иде Якымъ, а за нымъ поступайе його маты. Вглянувъ його становый „Вотъ онъ", крычыть до вратныкивъ „берить його". Навить не боронывся Якымъ, тылькы зблидъ якъ стина, та очи вогнемъ свытять. А маты якъ заголосыть, та прямо справныкови у ногы, „ой не берить його пане" просыть, а тутъ ту нещаслыву становый за косы „вонъ", каже „старая сука". Скипивъ Якымъ на таке злочынство, вырвавсь зъ рукъ вратныкивъ, цидскочывъ до станового, та якъ давъ йому въ зубы, такъ винъ и покотывсь на землю. „Бейте ихъ" закрычавъ зо страху и зи злосты справныкъ. „Въ нагайки" скомандувавъ офицеръ козацькый. Поперлы козакы прямо на людей киньмы. Звалылы, зтопталы напередъ Якыма и тыхъ, що коло нього стоялы, а дали почалы нагаямы пороты, хто не вспивъ втикты. Може и не подалыбыся люде козакамъ, якъ бы не те, що все це сталось дуже несподивано. Якыма дуже тяжко побылы, такъ що винъ безъ памяты лежавъ, а матиръ його кинь пидковою по голови вдарывъ, и до вечера вмерла. Щей де кого богато побылы и покаличылы козакы, а одна жинка, котра була на шостому мисяци, занемогла тяжко.

Що дали діялось, тяжко мени и описуваты якъ згадаю.

Позлазылы козакы зъ коней, порозбигалысь по сели, ловлять молодыць, дивчатъ, знущаються надъ нымы, прямо кинець свита. У пана и у попа такожъ гармыдеръ.

Пани зъ дочкою и сыномъ звелила запрягаты коней и выихала кудысь, кажуть, що подалась на зализныцю, у Кыивъ. Попадя волося рве и рукы ломыть, та нарикайе, що за доносчыка и кровопыйцю замижъ выйшла, а панна ходыть сумна якъ ничъ. На другый день дизналысь люде, що покынула попивна зовсимъ батька и матиръ, и выихала у мисто, а попадя пойихала до сестры у сусидне село. Вся полиція и козакы въ Вышнивци ночувалы. У ранци повезлы зовсимъ побытого и хворого Якыма у мисто, у тюрму. Взялы Петра Старостенка, Ивана Гнатюка и ще скилькы парубкивъ тай сталы на майдани сикты ризкамы. Бувъ пры цьому и пипъ. Колы выбылы Ивана, пиднявсь винъ и хочъ ногы йому трусылысь, такъ страшно подывывсь на попа, що той ажъ похолодивъ. Писля сыхъ розбійствъ, выйихалы зъ села вси ти злодіи и душегубы полицейски та козакы. А на выиздному прыказавъ справныкъ Ивана щей въ холодну посадыты. Поседивъ Иванъ въ холодной, стратывъ скилькы днивъ литныхъ и выйшовъ якось у вечери. Зайшовъ у хату и чекайе жинкы. Вернулась

жинка зъ поля, а винъ каже до неи. Я маю дило выйты, але памятай, що колы тебе будуть пытаты, скажы що я прыйшовъ зъ холоднои прямо до дому и никуды не выходывъ. Добре, каже жинка, а сама дывыться на нього, що це винъ задумавъ. Выйшовъ Иванъ тыхенько зъ хаты, та городамы потягъ пидъ попивськи будынкы. Ничъ була тыха и зовсимъ темна, бо на дощъ збыралось. Пидлизъ пидъ клуню, вытягъ клоччя зи смолою зъ кышени, щей въ гаси намочени, запалывъ и кынувъ кризь викно у клуню, де богато збижжя було.

Це попови видляка, подумавъ Иванъ, а ще цару треба, котрый на насъ козакивъ шле. Це думаючы побигъ скорійшъ Иванъ назадъ городамы, та попидъ плоты, та рачкы до монополіи. Заткавъ клоччя пидъ стрыху, саме зъ того боку де складъ, пидпалывъ, тай навтикы.

На його щастя ничогисенько не було выдно и нихто його не вглядивъ. Прыбигъ Иванъ у хату, впавъ на постель, тай слухайе, а самъ ажъ трусыться. Колыбъ витеръ не зирвався, бо ще село пиде, думайе Иванъ, и жалуйе вже того що зробывъ. Ажъ чуйе крыкъ „пожаръ", а дали дзвоны. Дывыться въ викно, горыть пипъ, выскочывъ винъ на подвирья, и монополія страшенно вогнемъ палайе, а монопольчыкъ свойе добро скорійшъ зъ другои хаты выносыть. На щастя селянъ ничъ була

тыха й спокійна, що вогню не рознесло. Згорилы лышъ у попа вси будынкы, окримъ дому, и увесь тикъ. Монополь палавъ страшенно, бо горилкы богато було, и выгоривъ до самисенькои земли, алежъ монопольчыкъ одратувавъ вси свои добыткы.

Найихала ще разъ у Вышнивку полицыя. Пипъ доказувавъ на Ивана. Взялы його, потрымалы трохы у вязныци (тюрми), та не моглы ничого доказаты и мусилы пустыты.

А щожъ зъ Якымомъ сталось, спытайете Вы? Незабаромъ прышла звистка, що втикъ винъ зъ тюрмы, а писля того почалы по хатахъ розказуваты, що ходыть якыйсь парубокъ по селахъ, та научайе, щобъ люде цару не вирылы, бо винъ козакивъ на селянъ шле и панську сторону держыть. А други казалы навить, що Якымъ у тюрми спизнавсь зо студентомъ украинцемъ соцыялистомъ, та той його ще бильшъ навчывъ що робыты.

По всимъ прыкметамъ выдно було що це винъ.

